

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในฐานะของความเป็นมนุษย์ว่าเมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมานั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้สึกสำนึกในเรื่องต่าง ๆ อยู่หลายประการ เช่น สำนึกในเรื่องของความทุกข์ความหวงแหนสิ่งของที่อยู่อาศัย หรือสมาชิกที่อยู่รอบข้างตนเองไม่ว่าจะเป็นญาติ ผู้ปกครองหรือผู้ที่ตนเองเกี่ยวข้องกับตนเอง โดยสำนึกดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นสัญชาตญาณตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์หรือแม้กระทั่งสัตว์ทั่วไปก็สามารถที่จะพบได้ และความสำนึกดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นสำนึกที่เกิดมาจากความเกี่ยวข้องทั้งในส่วนที่เป็นความเกี่ยวข้องทางสายเลือดและที่เกิดมาจากความสัมพันธ์ภายนอก เช่น เพื่อน หรือคู่สามีภรรยา เมื่อถึงคราวที่มนุษย์มีเหตุจำเป็นที่จะต้องพลัดพรากอันเนื่องมาจากความตายซึ่งถือว่าเป็นความพลัดพรากที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้นั้น มนุษย์ก็มีความสำนึกในความรักและจะแสดงออกต่อความรักความคิดถึงนั้นด้วยการทำบุญอุทิศหรือการบริจาคสิ่งที่คิดว่าผู้ตายไปจะได้รับอันถือว่าเป็นการส่งสิ่งนั้นไปให้กับคนที่จากไป ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งเป็นเครื่องแสดงถึงความตระหนักในคุณงามความดีที่เขาเหล่านั้นได้เคยกระทำไว้แก่ตนเมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยในระยะแรกที่ยังไม่มีศาสนาก็จะแสดงออกตามความเชื่อของตนด้วยการฝังสิ่งที่คนตายรักไปพร้อมกับการจากไปของเขาหรือการเผาสิ่งที่เขาต้องการไปให้โดยเชื่อว่าไฟจะนำสิ่งเหล่านั้นไปให้ผู้จากไปได้ หรือการสร้างศาสนสถานเพื่ออุทิศให้ผู้ตายโดยคิดว่าเขาจะได้อยู่อย่างสุขสบายในโลกแห่งความตายนั้นได้ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลตามความเชื่อในศาสนาในยุคต้น ต่อมาก็ได้พัฒนาความเชื่อเหล่านั้นในรูปของศาสนาที่เป็นรูปแบบมากขึ้นโดยศาสนากลุ่มแรกๆ เห็นว่ามีเทพเจ้าชื่อต่างๆ น้อยบ้างมากบ้างอยู่บนสวรรค์ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมวิญญูณคนตายอยู่การที่จะให้ผู้ตายได้ส่วนบุญจะต้องอุทิศหรือแสดงออกผ่านทางเทพเจ้าองค์นั้น เช่น ในศาสนาพราหมณ์การอุทิศส่วนบุญเรียกว่าพิธีสาธที่มุ่งอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตายผ่านการรับรู้ของเทพเจ้า^๑ ผ่านการทำบุญให้กับนักบวชที่เรียกว่าพรหมณ์ ซึ่งตรงกับทัศนะของปีเตอร์ ฮาร์วีย์ (Peter Harvey) ตั้งสมมติฐานว่า “พิธีศราพธ์ของศาสนาพราหมณ์

^๑ Prof. Dr. Lal Mani Joshi, **Brahmanism Buddhism and Hinduism** (Kandy : Buddhist Publication Society, ๑๙๗๐), p. ๘. See Heinz Bechert, “Buddha – Field and Transference of Merit in a Theravāda Source,” **Indo-Iranian Journal** ๓๕ (๑๙๙๒) : ๙๕-๑๐๘.

เป็นพิธีกรรมที่เชื่อว่าทานถูกถ่ายทอดโอนไปให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไป โดยการให้แก่พวกพราหมณ์ ใน ประเพณีที่เป็นเครื่องระลึกถึงในช่วงเวลาต่าง ๆ ภายหลังจากสมาชิกภายในครอบครัวล่วงลับไป^๒

เมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นมา ความสำนึกในเรื่องของการอุทิศส่วนบุญไปให้กับผู้ตายนี้ก็ ยังคงมีอยู่ แต่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความเชื่อจากความเชื่อเรื่องการอุทิศทานให้กับผู้ตาย ผ่านพิธีกรรมของพราหมณ์เพื่อส่งต่อไปให้เทพเจ้าและผู้ตายมาเป็นการมุ่งเน้นเรื่องการทำทานเพื่อ อุทิศส่วนบุญกุศลนี้ให้กับผู้ตายผ่านทางพระสงฆ์เพราะศาสนาพุทธเชื่อว่าพระสงฆ์เป็น เนื่อนาบุญ หรือผู้บริสุทธิ์ด้วยศีลและวัตรสามารถที่จะอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้กับผู้ตายได้ ซึ่งหากจะพิจารณาถึง ความหมายตามนัยของพระพุทธศาสนาจะพบว่าคำว่า “การอุทิศส่วนบุญ” มาจากคำภาษาบาลีว่า “ปัตติ” มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า “สิ่งที่ถึง หรือได้มา (acquisiton)”^๓ กับคำว่า “ทาน” แปลว่า “การให้” รวมเป็น “ปัตติทาน” แปลตรงตัวว่า “การให้สิ่งที่ตนถึงหรือได้ (แก่ผู้อื่น)” สิ่งที่ตนถึง หรือได้ในที่นี้ หมายถึง บุญ หรือความดีที่บุคคลกระทำนั่นเอง ต่อเมื่อผู้กระทำบุญปรารถนาจะอุทิศบุญ ให้ผู้อื่น หรือได้อุทิศให้แล้ว บุญก็จะถูกเรียกว่า “ส่วนบุญ” เพราะผู้กระทำบุญมีความมุ่งหมายให้บุญ ของตนมีความเกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น คือให้ผู้อื่นมีส่วนในบุญนั้นด้วยนั่นเอง ดังนั้น ในหลักการของ พระพุทธศาสนาจึงถือว่าการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นถึงผู้ตายอย่างแน่นอน ดังมีพระพุทธพจน์ใน ขาณูสโสณสูตรรับรองอยู่แล้วว่าหากผู้ที่เป็นญาติตายไปเกิดอยู่ในฐานะ คือภพภูมิที่สามารถรับส่วน บุญที่ญาติในมนุษยโลกอุทิศให้ได้ นั่นก็คือหากไปเกิดอยู่ในเปรตวิสัยอันเป็นที่อยู่ของพวกเปรต มิปรทัตตูปชีวิกเปรตเป็นต้นก็สามารถรับส่วนบุญได้^๔ โดยการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลตามหลักการทาง พระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๓ ประเภทได้แก่

ก) การอุทิศส่วนบุญด้วยการอธิษฐานจิต คำว่า“อธิษฐาน” คือ การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่าง หนึ่ง หรือ ความตั้งใจตปรารถนา^๕ โดยการตั้งเป้าหมายไว้ในใจให้มั่นคง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้กระทำ กิจกรรมที่มุ่งประสงค์จนบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ข) การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา การเปล่งวาจาหรือวจีเภท นับเป็นกิริยาที่มี ความสำคัญต่อการติดต่อสื่อสารของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องมือสำหรับสื่อความหมายโดย การใช้ภาษาพูดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทำให้เข้าใจความหมายของภาษานั้น ๆ ได้

^๒Peter Harvey, *An Introduction to Buddhism : Teachings, history and practices* (Cambridge : Cambridge University Press, ๑๙๙๕) , p. ๔๓.

^๓Heinz Bechert, “Buddha – Field and Transference of Merit in a Theravāda Source,” *Indo-Iranian Journal* ๓๕ (๑๙๙๒) : ๙๕-๑๐๘.

^๔ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๙๐๓/๓๓๓๓.

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๖๕.

ค) การอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตา การแผ่เมตตา คือ กิริยาที่บุคคลแผ่ความปรารถนาดีออกไปสู่ผู้ที่เป็นญาติ เป็นบุคคลที่รู้จัก และมีความรักใคร่คุ้นเคยกัน ตลอดจนสรรพสัตว์อย่างไม่จำกัด

๖

ง) การอุทิศส่วนบุญด้วยการกรวดน้ำ คำว่า “กรวดน้ำ” ผู้ที่เป็นแบบอย่างของการอุทิศส่วนบุญด้วยวิธีการกรวดน้ำก็คือพระเจ้าพิมพิสาร โดยทรงหลังทักษิณาทนพร้อมกับเปล่งพระวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ไปเกิดเป็นเปรตว่า “ขอทานนี้ จงสำเร็จแก่หมู่ญาติของข้าพเจ้าด้วยเถิด”^๗

สำหรับจุดประสงค์ของการทำบุญอุทิศส่วนบุญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นก็เพื่อเพิ่มพูนบุญสมบัติหรือการเป็นอยู่ที่สุขสบายไปให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วนั่นเองซึ่งเป็นประเพณีที่ชาวพุทธในฐานะที่เป็นผู้ดำรงตนอยู่ในคำสอนของพระพุทธองค์ในเรื่องความกตัญญูจะพึงกระทำและประเพณีดังกล่าวหากพิจารณาจากความสืบทอดมาจาดคติพราหมณ์จะพบว่าคนในสังคมอินเดียนิยมกระทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเรียกกันว่า พิธีศราทธ (Sradha ceremony) โดยถือเป็นกิจกรรมอันสำคัญและมีความจำเป็นซึ่งจะละเว้นไม่กระทำไม่ได้ เรียกว่าเป็นข้อผูกมัดทางความเชื่อที่พวกพราหมณ์หรือฮินดูจะต้องกระทำเป็นประเพณี กล่าวคือจะต้องประกอบพิธีศราทธกันทุกบ้าน เพื่อแสดงความเคารพวิญญานของบรรพบุรุษ ในโอกาสที่เชื่อว่าพวกเขาจะกลับมาเยี่ยมบ้านของลูกหลานผู้สืบสายสกุลของพวกตน^๘ และตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาก็ถือว่าชาวพุทธเองก็ต้องจัดพิธีกรรมที่ว่าด้วยการอุทิศส่วนบุญกุศลนี้เพราะถือว่าเป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้มีคุณธรรมคือความกตัญญูต่อผู้ที่มีพระคุณต่อตนเอง

ในสังคมไทยปัจจุบันเมื่อมีการปรารภงานบำเพ็ญบุญในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนชาวไทย เช่น เทศกาลสารท พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จะนิยมกระทำบุญแล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยยึดเอาวิถีปฏิบัติของพุทธบริษัทที่ดำเนินสืบเนื่องมาจากครั้งพุทธกาลซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสาร พระมหากษัตริย์แห่งมครรัฐผู้เป็นต้นเค้าของการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเป็นปฏิฐานคติ ดังปรากฏว่าสมัยหนึ่งพระองค์ทรงถวายทานแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทรงหลังทักษิณาทนอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติเมื่อครั้งอดีตที่ไปเกิดเป็นเปรต^๙ เพื่อให้พวกเขาพ้นจากสภาพที่อดอยากทุกข์ทรมานในเปรตวิสัยนั้น โดยการจัดพิธีกรรมการ

^๖ ข.ข. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๓.

^๗ พระสิริมงคลจารย์, มงคลตถิปปนิ ปจโม ภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๒๐.

^๘ The Indian Culture.com., “Fairs and Festivals of India,”
<<http://www.theindianculture.com/Indyaculture>>.

^๙ พระสิริมงคลจารย์, มงคลตถิปปนิ ปจโม ภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๒๐.

ทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในสังคมไทยนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและถือเป็นหน้าที่ที่ชาวพุทธโดยทั่วไปจะต้องกระทำจนกลายมาเป็นประเพณีสำคัญของสังคมในทุกภาคของประเทศ

จังหวัดหนองคายถือว่าเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนาและมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติวัฒนธรรมความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นคือมีการทำบุญตามหลักจารีตได้แก่ ฮีต ๑๒^{๑๐} นอกจากนั้นชาวหนองคายยังได้มีการปฏิบัติตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การเกิด การตาย และการอุทิศบุญให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปตามปกติของความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่าเป็น “บุญแจกข้าว” ที่มุ่งที่จะเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปโดยมุ่งหวังว่าเขาเหล่านั้นจะสามารถได้รับส่วนบุญส่วนกุศลจากการได้ประกอบพิธีกรรมในประเพณีดังกล่าวตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปของชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะที่เขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นจะพบว่าในกระบวนการของการประกอบพิธีกรรมนับจากเมื่อมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวมรณภาพไปแล้ว บรรดาญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะพากันชวนชายทำบุญอุทิศไปให้จนสิ้นสุดกระบวนการนั้นจะมีคตินิยมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น หลักความกตัญญูเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในประเพณีนี้โดยมากจะมีความกตัญญูเป็นที่ตั้งคือมีความสำนึกในบุญคุณที่ผู้ตายได้มีแต่ตน นอกจากนั้นก็ยังมีหลักธรรมอีกหลายประการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิต แต่ก็ปรากฏว่าในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นก็ไม่มีใครทราบถึงรายละเอียดของหลักธรรมที่มีปรากฏอยู่นั้นเลย ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่ได้มาอยู่อาศัยในพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นเวลาหลายปีได้สังเกตและศึกษาข้อมูลดังกล่าวอยู่จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าว โดยผู้วิจัยเชื่อว่าเมื่อดำเนินการวิจัยจนเสร็จสิ้นแล้วผลการศึกษาที่ค้นพบจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดต่อการศึกษาค้นคว้าในอันดับต่อไปได้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล(แจกข้าว)ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๑๐} สาร สารทัศนานันท์, ฮีตสิบสอง คองสิบสี่, (เลย : วิทยาลัยครูเลย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๘.

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะเป็นสื่อสอนธรรม

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ๒ ด้านคือ (๑) ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเท่านั้น (๒) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูลเอกสารจะศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลภาคสนามจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก

๑.๔ คำจำกัดความของการวิจัย

บุญ หมายถึง ความดี กุศลหรือสิ่งที่จะก่อให้เกิดความสุขกับผู้ที่มีความเชื่อในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและเป็นคำที่อยู่ตรงข้ามกับคำว่า บาป

กุศล หมายถึง ความดี สิ่งที่จะก่อให้เกิดความดี

การอุทิศ หมายถึง การตั้งเจตนาในการให้, ถวายสิ่งของแล้วจะจงบุญให้เกิดกับผู้ที่เราส่งไปแล้วแล้วเป็นการเฉพาะเจาะจง

ส่วนบุญ หมายถึง ผลของบุญที่เกิดจากการทำทาน

ประเพณีการทำบุญแจกข้าว หมายถึง การประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้อื่นเป็นการเจาะจงโดยเฉพาะเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ที่จากโลกนี้ไปแล้ว

ปรโลก หมายถึง โลกอื่นจากโลกนี้ได้แก่ สวรรค์ นรกและเปรต

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก.เอกสาร

มณี พยอมยงค์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีพื้นบ้าน รวมไปถึงความเชื่อต่างๆ ในหนังสือ “ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย” สรุปความได้ว่า ความเชื่อเป็นคติที่เกิดกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เป็นของคู่กับความไม่เชื่อ ในทางพุทธศาสนา เรียกว่า ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส เห็นดีเห็นงามด้วย ส่วน อศรัทธา ความไม่เชื่อ อปสาทะ ความไม่เลื่อมใส ก็เกิดขึ้นกับอีกกลุ่มหนึ่ง ตรงกันข้ามกับผู้ที่เชื่อเลื่อมใสสิ่งต่าง ๆ ที่คนเราได้สัมผัสด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตาเห็นรูป

หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่นลิ้นลิ้มรส ร่างกายสัมผัส ใจกระทบอารมณ์ จะเกิดความรู้สึกขึ้น กลายเป็น สัญเจตนา จุดเบื้องต้นแห่งนามธรรม เมื่อได้ประพฤติปฏิบัติทุกวัน เป็นการย้าให้ความเชื่อมั่นฝังแน่น อยู่ภายในชั้นธันดานจนยากที่จะถ้อยถอนได้ ต่อมาความคิดที่จะสร้างสัญลักษณ์ขึ้น ให้เป็นเครื่อง ทดแทนสิ่งที่ตนเชื่อถือจึงสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ ขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ความเชื่อจึงมี ๒ ประการ คือ ความเชื่อที่เกิดจากความคิดเป็นนามธรรมและความเชื่อที่สร้างเป็นสัญลักษณ์เป็นรูปธรรม^{๑๑}

ลาลี รักสุทธิ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากว่าเป็นแสดงออก ถึงความกตัญญูรู้คุณ ในหนังสือ “ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่” สรุปความได้ว่า...การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษใน ประเพณีทำบุญข้าวประดับดินของภาคอีสาน จะมีการนำเครื่องเซ่นสังเวยจำพวกอาหารหวานคาว หรือ หมาก พลุ บุหรี่ ที่จัดใส่กระทงหรือภาชนะอื่นๆ วางไว้ตามพื้นดิน หรือโคนต้นไม้ เมื่อนำข้าวประดับดิน ไปวางไว้ตามที่ต่างๆ แล้ว ก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์ แ่ส่วนกุศล แก่ผู้ตายและผีไม่มีญาติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ แสดงออกถึงความกตัญญูทวดเทที่ต่อบรรพบุรุษ หรือ สำนึกในคุณค่าของดินและข้าวว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต จึงควรอนุรักษ์บำรุงด้วยความเอาใจใส่ นับว่าเป็นความดี^{๑๒}

สัทธา อริยธักันต์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณี บุญสารท ในหนังสือ “บุญสารท แชนโดนตา ชีวิตไทย ชดบูชาพญาแถน” สรุปความได้ว่า เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษ เพื่อ แสดงความกตัญญูรู้คุณ เป็นผลทางอ้อมให้ผี ผู้เป็นญาติช่วยให้ทำมาหากินได้คล่องหรือร่ำรวย เพื่อให้ หมดเวรหมดกรรมที่เคยมีต่อกัน เพื่อให้ผีพวกเขามีความสุขไปสู่คติภพ เพื่อจะได้อำนวยพรให้ผู้อยู่ข้าง หลัง และเพื่อสั่งสอนบุตรหลานให้มีความกตัญญูรู้คุณแม้แต่ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความเชื่อดั้งเดิม ผสมผสานกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล กล่าวไว้เป็นอุทาหรณ์เตือนสติ คือ พระ เจ้าพิมพิสารได้ทรงทำบุญอุทิศแก่พระญาติมีการปฏิบัติติดต่อกันมาไม่ขาดสาย^{๑๓}

สุเมธ เมธาวิทยกุล ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ในหนังสือ “สังกับ พิธีกรรม” สรุปความได้ว่า ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย เมื่อมีการปรารภงานบุญบางอย่างขึ้นในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง ซึ่งอาจจะเนื่องด้วย เทศกาลสำคัญ หรือโอกาสพิเศษอันกำหนดกันขึ้นตามประเพณีนิยมทางสังคม ชุมชนหรือเฉพาะบุคคล ก็ตาม ประเพณีอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธ นิยมปฏิบัติในโอกาสสำคัญเช่นนั้น

^{๑๑} ฌณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม ๑-๒, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑.

^{๑๒} ลาลี รักสุทธิ, ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑- ๗๓.

^{๑๓} สัทธา อริยธักันต์, “บุญสารท แชนโดนตา” ชีวิตไทย ชดบูชาพญาแถน, สำนักงานวัฒนธรรม แห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐), หน้า ๖๐.

คือ การอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว นับตั้งแต่ชั้นบรรพชนผู้เป็นต้นตระกูล เรื่อยมา จนถึงเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผู้มีอุปการคุณ ผู้ที่เป็นปุชนียบุคคลของ สังคมและญาติมิตร ทั้งปวง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคล เหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีแก่ท่านเหล่านั้น^{๑๔}

สาร สารัตถ์ศานันท์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีบุญข้าวสาก ในหนังสือ “บุญข้าวสาก ชีวิตไทย ชุมชนชาวภูษาณ” สรุปความได้ว่า เป็นการทำบุญที่มีจุดประสงค์สำคัญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ ญาติที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว อุทิศให้เปรตทั่วไป หรือส่งวิญญาณของเปรตให้กลับที่อยู่ของตนด้วย ชาวบ้าน จะร่วมกันทำบุญทั้งหมู่บ้าน จะทำสากพร้อมคำอุทิศใส่กระดาช บันทึกรับชื่อผู้บริจาคและชื่อผู้จะมา รับ ส่วนกุศลในภาคอาหารของตน เพื่อให้พระสงฆ์จับสลาก พระรูปใดจับได้ของใครก็นำไปถวายรูปนั้น ได้รับ อิทธิพลจากเรื่องการอุปติของกาลียกษิณีใน อรรถกถาธรรมบท เป็นวัฒนธรรมที่ดงาม ผูกน้ำใจให้ ชาวบ้านมีความรักใคร่สามัคคี เป็นการสืบทอดประเพณี และบำรุงพระพุทธศาสนาของท้องถิ่น^{๑๕}

อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงบุญข้าวประดับดิน ไว้ใน “วัฒนธรรมอีสาน” สรุปได้ว่า ข้าว ประดับดิน คือ ข้าวพร้อมด้วยอาหารคาวหวาน ที่ชาวบ้านทำเป็นห่อๆ แล้วนำไปวางไว้ตามบริเวณ โบสถ์ ตามกิ่งไม้ ลานหญ้า ในตอนเช้ามืดของวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ แล้วกรวดน้ำอุทิศให้แก่ญาติผู้ ล่วงลับไปแล้ว เพราะคตินิยมเชื่อว่า พอถึงแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ บรรดาเปรตญาติจะถูกปล่อยจากนรก ขึ้นมารับทานที่ญาติพี่น้องจะบริจาค ทำบุญอุทิศไปให้ตน^{๑๖}

ปรานี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารภถึงการตายที่ทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดจนถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกร่วม ของ สมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อ ติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้ทราบถึง ความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังตายแล้วของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องเซ่นในหลุมศพ บางศพก็มีเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้ กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่พิธีบอกทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การ ตั้งศพบำเพ็ญกุศลจนกระทั่งถึงพิธีเผาศพ และวิธีการเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงรูปแบบ พิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรม

^{๑๔} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒),

หน้า ๕๕.

^{๑๕} สาร สารัตถ์ศานันท์, “บุญข้าวสาก” **ชีวิตไทย ชุมชนชาวภูษาณ**, สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐), หน้า ๖๐.

^{๑๖} อุดม บัวศรี, **วัฒนธรรมอีสาน**, หน้า ๑๑๐.

งานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการตายที่มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั่วโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปัดรังควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่ออีกประการหนึ่งเป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาทีหลัง พิธีกรรมจะไม่มีขั้นตอนในการจัดศพมากนัก แต่จะมีบทบาทในการให้คำอธิบายตีความหมายความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตายมีความสุขในปรโลกมากที่สุด^{๑๗}

ข.งานวิจัย

พระมหาพิรเดช ฐิตเตโช ได้กล่าวไว้ว่าเกิดและตายเป็นของคู่กันเกิดเป็นเบื้องต้นตายเป็นเบื้องปลายแห่งชีวิตของคนเราแต่ละคนเพราะฉะนั้นเกิดและตายจึงต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ถือเหตุการณ์ทั้งสองนี้เป็นตอนสำคัญเพราะเป็นจุดเริ่มต้นและจุดเบื้องปลายของชีวิตต้องประกอบพิธีกรรมตามประเพณีเพื่อประโยชน์แห่งความสุขในโลกนี้และโลกหน้าว่าเฉพาะตอนเกิดแม้มีเรื่องต้องทำตามประเพณีน้อยกว่าตอนตายแต่มีเรื่องกระดูกกระดูกมากซึ่งปัจจุบันได้เสื่อมคลายการยึดถือและค่อย ๆ หมดไปเปลี่ยนเป็นความคิดเห็นและความเชื่ออย่างสมัยใหม่ ซึ่งเป็นไปตามความรู้และความเจริญของวิชาการสมัยใหม่พิธีเหล่านี้เมื่อทำสืบทอด ๆ กันมาเกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้นซึ่งมีอยู่ทุกชาติภาษาถ้าว่าด้วยเจตนาที่กระทำจะลงรอยเดียวกันคือ เพื่อความสุขความเจริญ แต่ถ้าด้วยรายละเอียดจะมีต่าง ๆ ที่คล้ายก็มี ทั้งนี้เนื่องมาจากวัฒนธรรมและสภาพสังคมขึ้นชื่อว่าประเพณีหรือไม่ว่าสิ่งใดย่อมมีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอถ้าประเพณีอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงจะมีลักษณะรัดตัวในที่สุดจะต้องสูญไปในไม่ช้าก็เร็วการประเพณีสืบทอดกันมานานและด้วยความเจริญในการคิดอ่านทำให้การสืบทอดประเพณีถูกดัดแปลงแก้ไขไปตามกาลเทศะจนประเพณีบางอย่างที่มีอยู่เปลี่ยนรูปไปมองไม่เห็นของเดิมหรือบางสิ่งจะยังคงรูปเดิมอยู่ แต่มองไม่เห็นเหตุที่ทำให้จำต้องหาเหตุผลเอาใหม่ให้เหมาะสมกับศาสนาที่เชื่อถือ^{๑๘}

พระมหาสุพจน์ คำน้อย ได้กล่าวว่า พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอุทิศส่วนบุญนั้นถือเป็นหน้าที่ที่สังคมมนุษย์ซึ่งมีวิถีชีวิตแนบเนื่องอยู่กับความเชื่อทางศาสนาจะพึงกระทำในคราวที่มีผู้หนึ่งผู้ใดไม่ว่าจะเป็นสมาชิกภายในครอบครัวสมาชิกของชุมชนตลอดจนผู้ที่เป้นญาติมิตรและคนรู้จักรักใคร่คุ้นเคยกันล่วงลับไป(ตาย)หากละเลยไม่กระทำก็ถือว่าคนในสังคมสูญเสียหน้าที่ที่ญาติหรือผู้

^{๑๗} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปรานี วงษ์เทศ, **พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๘.), หน้า ๔๒.

^{๑๘} พระมหาพิรเดช ฐิตเตโช(กิตติเจริญพรงาม), “การฟังสวดพระอภิธรรมในพิธีงานศพ ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีงานศพในกรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

เหมือนหนึ่งญาติจะพึงปฏิบัติต่อกันและอาจส่งผลให้ญาติหรือผู้ที่เคารพนับถือกันเหมือนญาติ ซึ่งล่วงลับไปไม่ได้รับประโยชน์อย่างที่ควรจะเป็นได้^{๑๙}

ณฺญา วาสิน ได้อธิบายถึง ปัญหาเกี่ยวเนื่องกับการตายมีมูลเหตุมาจากการไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับการตาย พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์มีท่าทีต่อการตายที่ถูกต้อง คือ พระพุทธศาสนามีทัศนะต่อการตายว่าเป็นจุดเปลี่ยนผ่านของชีวิตที่จะนำไปสู่ภพภูมิต่างๆ และสภาพจิตใจในขณะที่จะตายมีผลต่อภพภูมิใหม่ของผู้ตาย คือ มีจิตเศร้าหมองจะไปทุกคติตรงกันข้ามถ้าจิตไม่เศร้าหมองก็จะไปสู่สุคติ การปฏิบัติตนขณะยังไม่ตายคือ พุทธศาสนามีทัศนะว่าชีวิตคือการหมุนเวียนเปลี่ยนไปการเกิดมาครั้งหนึ่งก็ควรจะต้องประกอบความดี และสะสมบุญกุศลอยู่รำไป โดยมีจุดมุ่งหมายว่าเพื่อจะทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไปเพื่อจะได้ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก การตายกลายเป็นสิ่งที่ไม่มียุติพลที่จะทำให้ชีวิตมีความทุกข์ โดยมีแนวความคิดว่า มนุษย์สามารถเอาชนะการตายได้ โดยมองว่า การตายเป็นลักษณะของชั้น ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรามนุษย์จะต้องดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ด้วยแนวปฏิบัติ คือ มรรคมีองค์ ๘ เมื่อปฏิบัติได้ถึงพร้อมและดับกิเลสได้อย่างสมบูรณ์แล้วก็ย่อมบรรลุนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป จึงเป็นการเอาชนะการตายโดยสิ้นเชิง^{๒๐}

พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ ได้วิจัยเกี่ยวกับ “เปรตในพระไตรปิฎก” สรุปความได้ว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่าง ๆ ของชาวพุทธนั้น เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น คุณธรรมข้อ “กตัญญู” คือ เรื่องการตอบแทนบุญคุณ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึง “ความเกลือกกลั้วบาป” เพราะมีความเชื่อเรื่องโลกหน้าแฝงอยู่ และกลัวว่าจะต้องตายไปเกิดเป็นเปรตชดใช้ผลกรรมชั่ว สะท้อนให้เห็นถึง “ผลแห่งการบูชา” จะเห็นว่าการนำไทยธรรมมาถวายแก่พระสงฆ์ เพื่ออุทิศผลบุญไปให้แก่เปรต ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึง “สายสัมพันธ์” ระหว่างวงศ์ญาติญาติและวัดกับบ้าน จะเห็นว่าพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีผลทำให้ “ความสัมพันธ์” แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น^{๒๑}

บุญหนา จิมานันท์ ได้ศึกษา พฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สรุปได้ว่า ในอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่นนั้น นิยมทำบุญตามคติคำสั่งสอนของโบราณที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีตามหลัก

^{๑๙} พระมหาสุพจน์ คำน้อย, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๗.

^{๒๐} ณฺญา วาสิน, “ความหมายของการตาย: การตีความตามพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

^{๒๑} พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ, “เปรตในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖-๓๗.

คำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเน้นในเรื่องบุญกิริยาวัตถุ ๓ มีการบริจาคทาน มีข้าวน้ำโภชนาหาร, เสื้อผ้า, ยารักษาโรค, ที่พักสงฆ์, เสนาสนะ, ภูมิวิหาร เป็นต้น, ศีล คือ การสมათานศีล ๕ และอุโบสถศีล ในโอกาสต่างๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีวันวิสาขบูชา เป็นต้น, การเจริญจิต ภาวนา มีเจริญสติปัฏฐาน ๔ พิจารณา กาย เวทนา จิตและธรรม เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าบุญทั้งสามอย่างนี้บำเพ็ญได้ง่าย และชาวพุทธส่วนใหญ่ ก็นิยมทำปฏิบัติในวันพระเป็นประจำ^{๒๒}

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

สำหรับการวิจัยการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้รูปแบบของการรวบรวมข้อมูล ๒ ประการ คือ

(ก) การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราที่เกี่ยวข้องทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสารทั่วไปตามแนวทางของการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ที่จะต้องอาศัยค้นคว้าจากเอกสารเป็นหลัก

(ข) การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยการใช้วิธีการเพื่อเข้าถึงข้อมูล ๒ ประการคือ

(๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interviews) โดยการสัมภาษณ์พระภิกษุผู้ประกอบพิธีกรรม, ผู้รู้ประเพณีท้องถิ่น, เจ้าภาพงานและประชาชนทั่วไปที่เข้าร่วมในประเพณีการทำบุญแจกข้าวในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จำนวนไม่เกิน ๒๐ รูป/คน

(๒) การใช้แบบสอบถาม เพื่อวัดทัศนคติและความคิดเห็นเกี่ยวกับกาทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

เมื่อได้รวบรวมข้อมูลทุกส่วนแล้ว ผู้วิจัยจะได้ทำการดำเนินการวิจัย ดังนี้

(๑) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตำราที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ต้องการศึกษารวมถึงข้อมูลในภาคสนาม

(๒) นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในประเด็นต่าง ๆ

(๓) สรุป และนำเสนอข้อมูลที่ได้

^{๒๒}บุญหนา จิมานัง, “พฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๑-๓.

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล(แจกจ้าว)ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุญาต

๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกจ้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

๑.๗.๓ ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์ประเพณีการทำบุญแจกจ้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะเป็นสื่อสอนธรรม